

Реферат на тему: "Іван Багряний, життя та творчість"

Іван Багряний

Реферат

Іван Багряний

Я ПОВЕРНУСЯ ДО СВОЄЇ ВІТЧИЗНИ ...

Що ми знаємо про Івана Багряного, а точніше — що ми про нього знали до останнього часу? Знали, що це запеклий антикомуніст, переконаний ворог Радянського Союзу, спритний емігрантський діяч, бездарний графоман, який у своїх незчисленних опусах люттю безсилою сходить до українського народу, закликає до братовбивчої різанини, до війни, до повалення соціалізму. Що вже говорити про спеціальну, специфічну, пропагандистську літературу, — не будемо витрачати часу на цитування викривальних "праць"! Ось приклад свіжіший, а від того ще більш промовистий: датована 1988 роком Українська літературна енциклопедія (том 1, стор. 108) всі твори, що їх Іван Багряний видав за кордоном, характеризує як "позначені антирадянським спрямуванням". Коротко і ясно. Цю характеристику написав, у всякому разі підписав, не хто інший, як відомий прозаїк Павло Загребельний. Колега його Юрій Смолич, спогади якого ще донедавна були чи не єдиним джерелом відомостей про 20 — 30-ті роки в українській літературі, досить прихильно схарактеризувавши багатьох тогочасних українських письменників, заявляв теж категорично: "І вже справді зовсім інша річ — Багряний. Зовсім інша тому, що по війні, на еміграції, Багряний посів одне з найвизначніших місць поміж найбільш запеклих ворогів: утворив націоналістичну партію УРДП, став її лідером та очолив УНРаду — так званий "уряд УНР у екзилі, останній петлюрівський послід на емігрантському контрреволюційному загумінку". Цікаво, чи не правда? Є рація навести розлогіший уривок цієї колоритної "Розповіді..." Юрія Смолича, навести без змін і скорочень: так переконливіше. "Я пам'ятаю, як Багряний починав. Він подавав безперечні надії, якщо судити з поетичного роману "Скелька", який звернув на себе увагу тогочасних літературних керівників і вивів його автора в літературу. Багряний (справжнє прізвище Лозов'ягін) появився з Охтирки чи Богодухова на хвилі другого покоління пожовтневої літератури. Був він з літературної богеми, до того ж у Харкові бездомний і якийсь час проживав у Вражливого — двома поверхами нижче піді мною у будинку "Слово". Я часто заходив до Вражливого — ми з Вражливим водночас захоплювались вивченням французької мови, грою на більярді та полюванням. Якийсь час в квартирі Вражливого, — коли від нього пішла дружина, — взагалі утворилося пристановище богеми: на столі в їдальні постійно ночував Плужник, на другому — Багряний, переночувати міг взагалі кожний бездомний. Щовечора заходили Підмогильний, Ковтун, Сухомлин, ще хтось. Багряний рідко бував "вдома" — був непосидючий, мав якісь побічні знайомства й приятелювання. З'являвся він

несподівано — бушував, лаяв весь світ і облягався спати на письмовому столі. Звідтам, з того стола, його і забрано" ("Розповідь про неспокій триває", Київ, "Радянський письменник", 1969). Тепер надамо слово самому Іванові Багрянному, який в документі, що зветься "Моя коротка біографія", посвідчив про себе таке: "Народився 1907 року 19 вересня (2 жовтня за новим стилем — Л. Ч.), в селі Куземин на Полтавщині (Україна), в Зіньківському повіті. В родині муляра" Пізніше жив і виростав у місті Охтирці, на Харківщині. Освіта : спершу закінчив церковно-приходську школу, в 1916 — 1920 роках вищепочаткову школу, потім, у 1922—1923 роках, скінчив Краснопільську художньо-керамічну профшколу, а з 1926 до 1930 року вчився в Київському художнім інституті (колишній Всеукраїнській мистецькій Академії). Інститут закінчив, але до захисту диплома не був допущений через політичну "неблагонадійність". Бо саме в час вчання в інституті мав ще інший фах — літературу, в якій проявив свої антирежимні, самостійницькі, антикомуністичні настановлення. Як письменник і поет, належав до так званих "попутників", тобто письменників "непролетарських" щодо ідеології. Літературну кар'єру почав у 1926 році в Києві, в журналі "Глобус" та "Життя й Революція". В 1929 році мав уже три окремих книжки і підданий советською критикою остракізмові, яко "антисовєтський" поет і письменник, "куркульський ідеолог". Початок остракізму був покладений статтею марксівського критика Правдюка в журналі "Критика" (число 10 за 1931 рік, Харків) Організаційно належав до літературної організації "Марс" (Майстерня Революційного Слова), що була організацією так званих "попутників" і куди входили найвидатніші письменники-"попутники" того часу: В.Підмогильний, Д. Фальківський, Б. Тенета, Б. Антоненко-Давидович, Г. Косинка, Є. Плужник, Т. Осьмачка. Також був приятелем найбільш опозиційно настроєних письменників і політичних діячів України в кінці 20-х років — таких, як М. Хвильовий, Остап Вишня, М. Куліш, М. Яловий, П. Христовий, О. Досвітній тощо". Ми свідомо навели "висновки" начебто фахових коментаторів перед свідченнями самого Івана Багрянного про себе. Його біографія густо пересипана вигадками як злонависними, що їх поширювали політичні супротивники, так і наївно-безглуздими, що є плодами простодушного неуцтва. Ще матимем нагоду в цьому переконатися, але спиратись будемо тільки на факти: інакше мало що ми збагнемо у творчості Івана Багрянного. І в його життєписі також. Отже, народився Іван Лозов'ягін у козацькій краї, де одвіку жиди горді, відважні, сильні духом і тілом люди, щохвилини готові життям заплатити за свободу свою і своїх родаків. До речі, не випадково ця прикордонна територія породила стільки видатних митців, адже творчість є прямим продовженням незалежності. Пам'ять про героїчну боротьбу і жертвовність предків не вмирала ніколи в нащадках і рано чи пізно втілювалась у легенди, пісні, поезії... Тамтешніх козаків "упевнена рука зміцняла сивого Мазепу" (Є. Маланюк), не побоялись вони в одчайному змаганні стати на бік палкого гетьмана. Зіньківський полк, між іншим, охороняв Карла XII, короля Швеції. А розплатився з козаками за це російський цар Петро I, не лише постинавши голови, а й наказавши стерти з лиця землі села їхні — разом з дідами, дітьми, всякою живністю. Як бачимо, тактику випаленої землі було випробувано

задовго до XX століття. Далі налягло поневолення, покріпачення, задурманювання свідомості, послідовне занижування морального, освітнього, духовного рівня "простих людей". І коли сталася, вибухла революція, що принесла неминучі зміни і великі надії — разом, звичайно, з муками і кров'ю, десятилітній Іван Лозов'ягін це сприйняв не як історичну аномалію, не як відхилення від верстової дороги вселюдського розвитку, а як єдино можливий порятунок для змученого, виснаженого українського народу — порятунок, бо тільки таким, революційним шляхом сягнути можна було і соціального, і національного визволення. Тут не скажеш краще і точніше, ніж сказав, сформулював це Іван Багряний у своєму славетному романі: "Він належав до того покоління, що разом із старшими прийшло зухвало в історію й відчинило само собі й своїй клясі двері грудьми, офірувавши за те свою молодість зелену і буйну, ще майже дітьми будши. Отакий Корчагін з "Як гартувалася сталь" Островського. Але не літературний, а реальний. Отакий романтик, хрищений в огні й бурі революції й фанатично віруючий в історичну місію своєї кляси, але не за приписами офіційної політичної спекуляції й не в ім'я її інтересів, а за приписами свого серця й в ім'я інтересів свого народу. Того народу, що мусить бути гегемоном на своїй землі. А його кляса — його авангард" Звучить як маніфест. Так, і революцію, і громадянську війну і пореволюційні складнощі юнак сприйняв не як щось стороннє чи далеке, а як свою кровну справу — як відродження покривдженої ворогами України трудової. Це була воістину його революція, його епоха, його суспільство — не оновлене, а нове. І тому якось не віриться в деякі факти, якими журнал "Україна" приголомшив своїх читачів: йдеться про нібито участь Івана Багряного в "робітничій опозиції" (за твердженням Олега Гаврильченка й Анатолія Ткаченка). Неймовірним це видається. "Робітнича опозиція" виникла 1920 року, а вже 1922 року на XI з'їзді РКП (б) її розгромили — ну, а якого віку був тоді Іван Лозов'ягін? Та й не це головне, а ось що: "загальна його настроєність. Не виступав він тоді в ролі свідомого борця з режимом. Навпаки, йдучи в літературу, досить рано — за звичаєм тих часів, обрав собі промовистий псевдонім: Багряний. Як Багрицький, Голодний, Первомайський, Светлов. Не грав, не догоджав комусь, не придурювався — щиро вірив. Хотів, намагався щиро вірити. Хоча вже мав порахунки з "владою трудящих". 1920 року, в Куземині, де Іван жив у діда по матері, 92-річного однорукого пасічника... Втім, Багряний згодом усе описав: "...одного дня надвечір прийшли якісь озброєні люди, що говорили на чужій мові, і на моїх очах та на очах інших дідових онуків, під наш несамовитий вереск замордували діда, а з ним й одного сина (а мого дядька). Вони довго штрикали їх штиками і щось допитували, стріляли в лежачі скривавлені тіла з пістолів й реготались... Вони всі гидко лаялись. Під старою липою посеред пасіки, коло ікони святих Зосіма і Савватія все було забризкане кров'ю. Кров усе життя стоятиме мені в очах". Чекістами були "якісь озброєні люди"! Віра — і кров. Це полюси багрянівського світовідчуження, і на цьому треба наголосити: воно багато нам прояснить у подальшій його долі, отаке поєднання протилежностей. Він рано почав писати, ще в школі редагував рукописний журнал "Надія", не просто мріяв про літературну діяльність, а й діяв, дуже рішуче. О. Шугай у статті "Через терни

Гетсиманського саду" ("Літературна Україна", 6 вересня 1990 року) називає видану ще 1925 року в Охтирці (під псевдонімом І. Полярний) збірку оповідань "Чорні силуети". Факт несподіваний, вражаючий. Але цікаво, чому сам Іван Багряний про цю книжку не прохопився ніде і півсловом? Забув? Чи згадувати соромився? Щось не в характері це Багряного. Правда й те, що він не мав доброго літературного вишколу, знав цю слабину, та не вельми нею журився. Впевненістю і честолюбством не обділив його Бог. Майже одразу Багряний заговорив не лише від власного імені. Була чи не була книжка 1925 року, та читачеві українському Багряний став відомий з публікації поезії у журналі "Глобус", де працював відповідальним секретарем його земляк Б. Антоненко-Давидович. 1927 року Іван Багряний опублікував у журналі "Всесвіт" два прозових твори— "З оповідань старого рибалки" та "В сутінках", їх на сьогодні забуто, вони залишились поза увагою дослідників — і даремно. В кожному разі, до другого оповідання треба придивитися пильніше: там уперше з'являється майбутній герой "Саду Гетсиманського", alter ego письменника — "зав. політосвітою заводського комсомольського осередку, чубатий Андрій", "гарячий Андрій" В цьому портреті неважко розпізнати автопортрет. Але що діється з героєм! Разом з адміністратором цукроварні Ігнатом Соломоновичем той Андрій приїздить у підшефне село читати лекції. "Одна мусіла бути по агрономії, друга про міжнародне становище — обидві з діапозитивами". Начальства, як водиться, немає — кого де шукати? Збігаються селяни і... заходжуються прибульців бити. До того ж ненависть їхня обертається не стільки проти Ігната Соломоновича, єврея, а проти Андрія — проти "свого". Їх ведуть у сільраду, і тут все розвиднюється: 1920 рік, продрозверстка в цьому селі. "Тепер Андрій не виправдовувався, бо добре знав, що не допоможе, що сьогоднішній випадок лише зачіпка. Так, так... корінь зла десь там... коли він з братвою тут розкулачував... Скільки років пройшло, а пізнав Сміян. О, хіба він коли забуде, ніколи. Хіба вмере...(...) О, ніколи вони не забудуть цього". Щасливий випадок, здається, рятує Андрія: йому щастить втекти, і його переховує у себе в хаті секретар сільради, який дістає в п'їтмі "запилену карабінку, обойму патронів, мисливську рушницю — вибирай, заряджай". "Зарядили хлопці і довго прислухались до найменшого руху". Не витримавши напруження і побоюючись за родину товариша, Андрій вирішує тікати з села. Знаючи, що на нього чекають засіди. Вже за селом, коло останнього млина "з реготом на нього насіли". І побили до смерті. "Коли Ігнат Соломонович з'явився в лікарню, Андрій, тільки що привезений, лежав нерухомо. Ні лиця на ньому, ні вигляду... Без всяких ознак життя"... Розв'язка цілком трагічна: безвихідь, морок. Є сенс порівняти це оповідання з романом "Сад Гетсиманський": його герой, теж Андрій, пройшовши крізь пекло, не тільки не зазнав поразки, а й піднісся морально, серцем посвітлів. Та все ще попереду. Тим часом Іван Багряний швидко набирал літературні очки. 1927 року виходить у кооперативному видавництві "Маса" збірка віршів "До меж заказаних" (тобто заборонених). Деякі межі поет зумів переступити, й ортодоксальна критика відреагувала негайно. 1928 року в рідній Охтирці, з допомогою земляків, завжди радих посприяти ближньому, надто коли за це віддячено пляшкою оковитої, Багряний

публікує поему "Ave Maria" На титульній сторінці стояло: Видавництво "САМ". Отже, Іван Багряний був, по суті, батьком українського самвидаву. Поема описувала, живописала історію нещасної дівчини, що не з власної волі стала проституткою, народила сина, і от цей син тяжко від того страждає. Відомий вуспівський голобельник Б. Коваленко схарактеризував усе чітко: "порнографічний натуралізм (...) та густа домішка слинявого сентименталізму". Роздратував критика не так зміст, як присвята, яку варто навести: Вічним бунтарям і протестантам, Всім, хто родився рабом і не хоче бути ним, Всім скривдженим, і зборканим, І своїй бідній матері крик свого серця присвячую. А тих, хто ще сумнівався, про яку матір мовиться, переконував остаточно вступ, написаний як лист до друга: "Друже мій любий! Прошу не називай мене поетом, бо це мене жорстоко ображає. Не іменуй мене поетом, друже мій, бо поети нині — це категорія злочинців, до якої я не належав і не хочу належати Не іменуй же мене поетом, бо слово поет скорочено стало визначати: хамелеон, проститутка, спекулянт, авантюрник, ледар... Не іменуй же мене поетом, мій друже. Я хочу бути тільки людиною, яких мало на світі, я хочу бути тільки нею... Ударившись об мур підлості, вифарбленої в красивий колір, і відскочивши від нього, я покотився в протилежний бік. І тепер уже не знадить він мене і не вдарюся я об нього, бо це дуже боляче. Проте я де шкодую—так мусіло бути. Це наука (...) Ти збентежений! Так-так, це ж виходить за рямці твого розуміння. Не турбуйся, це ж просто: ти кажеш "Обминай те каміння, будь гнучким, будь липким, улесливим, запобігливим і, головне, будь покірним — і ти будеш щасливий". Це кажеш ти, що маєш титул редактора... Ну, а я кажу: "Ходи тільки по лінії найбільшого опору і ти пізнаєш світ. Ти пізнаєш його на власній шкурі. А пізнавши світ, ти пізнаєш себе і не понесеш ніколи душу свою на базар, бо вона буде цінніша за Всесвіт, і не буде того, хто міг би її купити. Пробував і я ходити по-твоєму і як ходять інші, і не зумів. Це гидко. Це більше ніж гидко. А гидше те, що такі та шукають сучка в оці твоєму". Наступна поема Івана Багряного "Комета", яку автор надіслав до журналу "Глобус", потрапила не до редакції, а до спеціалістів з ГПУ, що безпосередньо зайнялися Іваном Багряним. Що ж їх занепокоїло? Дати відповідь нам допоможе бодай одна строфа: Звідкіль вітри історії гудуть— Чито із Заходу, чи просто десь із Сходу? Із Кобеляк гудуть, мій друже Паперов, Із Кобеляк гуде той вітер неспокійний. Колись він сам за все промовить слово, Колучий, неминучий і постійний. Читачеві невтаємниченому треба підказати, що заштатні Кобеляки були місцем народження Української комуністичної партії, яка вже вважалася націонал-ухильницькою, а значить, контрреволюційною. Тобто ГПУ мало підстави зацікавитися творчістю й особистістю Івана Багряного, як кажуть, впритул. 1930 року поет — цілком офіційно — опублікував у харківському видавництві "Книгоспілка" історичну поему "Скелька" — чи не найпершу в українській радянській поезії (в усякому разі "Марину" М. Рильського Іван Багряний випередив за кілька років). Скелька — то назва села, що сусідувало з Куземиним і Грунем (звідки походять, між іншим, брати Губенки — Василь Чечвянський та Остап Вишня). В основу поеми лягла місцева легенда про те, як у XVIII столітті селяни, вчорашні козаки, доведені до відчаю здирством, насильством,

брутальністю колонізаторів, знищили російський монастир, оплот русифікації й покріпачення. Журнал "Критика" друкує статтю О. Правдюка під недвозначною назвою "Куркульським шляхом": "Своїм виступом в "Аве Марії" Багрянний довів, що він не тільки не мириться з радянською дійсністю, а й має намір боротися проти неї, змінити її. Ця сама тенденція вельми виразно відбивається і в "Скельці". Багрянний у всіх історичних процесах 17 — 18 сторіччя бачить лише одне: національне поневолення України". І далі: "Тут все скеровано проти російської церкви на Україні та проти колонізації України російським царатом. Але не в цім лежить центр ваги та політична спрямованість цього твору. Він лежить, деінде і сягає далеко далі... Автор — знаний своїм езопівським стилем і тут вірний собі— цілком прозоро і єхидно включає раз-по-раз свою історичну тему в сьогодишню дійсність окремими натяками..." Гучний скандал, страшні звинувачення. І все-таки то була ще "пристрілка" — без "оргвисновків". Судячи з усього, Іван Багрянний мав би нарозумитися й повестися обачніше. Але не той був темперамент — і виховання не те. Всі, хто зустрічався з Іваном Багрянним, усі в один голос твердять, що він "базікав", "молів язиком", "був необережний у висловах". Усі одностайно підтверджують: "він нічого не боявся". А чого б і кого б він мав боятися, він, який трактував себе як повновладного і законного господаря своєї країни? І не криючись декларував, як от у поемі "Комета": Поети-євнухи у наш двадцятий вік! Звичайно, не усі і не на всій планеті. Я лиш всього про земляків моїх— Лише про них—про євнухів-поетів. Родившись з крилами, не вчилися літати, Родившись гордими, навчилися плазувати... І от тепер: вони в капелі сплять — В капелі євнухів при папі!.. Відвертіше висловитись неможливо. Іван Багрянний немовби не помічав, не хотів помічати, що ситуація (і культурна, і політична) змінилася — і то дуже різко — на гірше. Слід по собі він залишив — так у літературі, як і в людській пам'яті — вельми тривкий. Не дивно, що через кілька десятиліть (і яких десятиліть!), буквально сьогодні ще можна зібрати цінні відомості про Івана Багряного з уст, здавалось би, людей випадкових. Власне, всі, хто був з ним знайомий, згадують його найкращими словами. 1930 року заявляється у Харкові збірка оповідань Івана Багряного "Крокви над табором" — назва більш аніж образна. Щось нуртувало в ньому, віщувало майбутнє. Унікальний спогад Дмитра Чуба (Д. Нитченка), давнього багрянівського приятеля і дослідника його творчості: "В середині 1932 р. Багрянний подає до видавництва "Література і Мистецтво" свій новий прозовий роман "Мариво", але його посилають на рецензію не куди-небудь, а до ЦК партії, звідки твір повертається з негативною рецензією Барана, який знову закидав авторові різні ідеологічні збочення. Рецензія настільки була безнадійно гостра, що авторові не дали навіть копії, що дуже рідко траплялось. Мені пощастило дістати і, щоб ніхто не знав, я дав йому копію тієї рецензії (...) Бачачи таке упереджене до нього ставлення, автор хотів змінити назву твору і, за умовою зі мною, вислати його з якогось іншого міста чи залізничної станції, подавши фіктивну адресу і змінивши прізвище. Це б поліпшило становище тим, що рукопис послали б якомусь іншому звичайному рецензентові, а не до ЦК". Та невдовзі Багряного заарештовують. Це сталося не в Києві, як доводить

журнал "Україна", а в Харкові — на розі Сумської вулиці і Шпитального провулка. Серед білого дня і на очах у перехожих, зосібна письменника Валер'яна Поліщука. Івану Багряному закарбувалось у пам'ятку спершу здивування Поліщукове, який, уздрівши колегу в супроводі агента ГПУ, запитав: "Куди?" І запам'ятався його сміх: "А-а-а... На фабрику-кухню!" Здогадався Поліщук правильно, а от веселився даремно: удачливому і дотепному Валер'янові судилася ще страшніша, аніж Багряному, доля. На тій же "фабриці-кухні" спечено було смертний вирок для Поліщука. І для десятків інших українських письменників. Таким чином, Багряному ще поталанило: дістав лише п'ять років заслання. Діялося, нагадаємо, вже після "викриття" й засудження СБУ та УНЦ, напередодні Великого Голодомору і Великого Терору. Але порівняно м'який вирок випадковістю не був. Ще дізнавшись тільки про арешт Багряного, знайомий письменник мовив: "Ну, цей не розколеться!" І Багряний "не розколовся" — він виграв той бій. Власне, критися йому не було потреби: стежили за ним давно, всі його рукописи потрапляли до "літературознавців" з ГПУ. Які, достеменно все вивчивши, запропонували Багряному вибір: або доля Чупринки, або доля Тичини. "Невідомо, яка чекає на Тичину" — відказав Іван Багряний, розвеселивши понурих господарів п'ятиповерхової внутрішньої тюрми по вулиці Чернишевського, 19. Поводився Іван Багряний вкрай зухвало і незалежно. Слідчий Херсонський, що вів його справу, не знав української мови — Багряний добився, щоб йому дали слідчого-"україніста". Хоч на нього й гримали: "Это вам не петлюровская организация!" Втім, поступилися. Взагалі, мужня поведінка Івана Багряного заімпонувала чекістам. Прокурор запитав його: "Бувши на нашому місці, що б ви зробили такому злочинцеві, як ви?" — "Я б розстріляв, — відповів Багряний і пояснив: — Коли ви дасте мені кілька років, то виховаєте з мене контрреволюціонера. Тож або випустіть, або розстріляйте". Судді зареготали: нечасто їм доводилось чути подібні відповіді. За вирокком трійки Багряний відправився у заслання, відбути яке мав на Далекому Сході. Після одинадцятимісячного сидіння в камері ця подорож на східні окраїни "соціалістичної батьківщини" могла виглядати як нагорода. Могла б! "Тую "родіну", — писав згодом Багряний, — я пройшов від Києва до Чукотки, до Берінгової протоки й назад. Пройшов під опікою опричників з ГПУ—НКВД, переходячи поступово через всі митарства... І в іншому місці: "Присуд відбував у таборах так званого Бамлагу. Терміну не добув, бо в 1937 році втік". Біографія Івана Багряного рясніє отакими загадками, з приводу яких лютують політичні супротивники і сперечаються дослідники. Не маючи в своєму розпорядженні документальних відомостей, не беремося щось заперечувати чи стверджувати. Можемо хіба що викласти факти. Багряний тікає з табору 1936 року, переходується між українцями Зеленого Клину (Буреїнський та Сучанський райони). Одружується, і того ж таки року народився у нього син Борис. Не витримавши туги за Україною, Іван Багряний пробирається в рідну Охтирку, додому. Розкошував серед рідкі недовго: на четвертий день його за доносом сусіда схопили й відправили до Харкова. Де він просидів два роки і чотири місяці в новій, "радянській" тюрмі на подвір'ї обласного НКВД, і в старій, ще "царській" тюрмі на Холодній горі. Не просто просидів: його було нещадно катовано,

топтано, бито, з нього вправно видобували необхідні зізнання, провокували, обіцяли, погрожували... Оцей харківський в'язничний досвід і став підмурівком "Саду Гетсиманського", твору, що уславив ім'я Івана Багряного на весь світ. Можна дискутувати з приводу, що було тут реальністю, що є вимислом, але одне ясно: авторові не довелося довго вишукувати головного героя. Андрій Чумак— це він сам, Іван Лозов'ягін. Іван Багряний. Микола Островський. Павка Корчагін, який дожив до 1937 року і потрапив у ежовські застінки. Він не здався, не розколовся, не зрадив ідеалів своєї юності, своєї віри в майбутнє, в високе призначення рідного народу. Чого це йому коштувало, ви вже прочитали і в романі Багряного, і в інших незчисленних публікаціях на цю тему. "Наказ партії, наказ великої доби!— узагальнював Олександр Семененко у книзі "Харків, Харків". — Методи мучительства були однакові і в Москві, і на Україні, і в Алма-Аті, і в Хабаровську, і в Тбілісі, і в Черкасах, і в Харкові". Уточнимо: так, методи були схожі, проте звинувачення пред'являли різні — в тій же Москві, в Алма-Аті, в Тбілісі, в Харкові. А одним з диявольських винаходів сталінської імперії на території України було звинувачення в українському націоналізмі, до того ж — буржуазному чомусь. Коли одне знайомство з діями української культури вже підводили під параграфи кримінального кодексу. Придивімось, як боронить себе Андрій. "Я не визнаю пролетарського правосуддя, здійснюваного за каблучками й палкою, — каже він в очі своїм мучителям-слідчим. — І так само не визнаю соціалізму, будованого тюрмою й кулею. Ось це вкупі і є все моє кредо". Цитуємо: "Його зворушувала трагічна покора всіх оцих приречених і вона ж його обурювала. Власне, обурював цинічний тріумф тих усіх костоправів, їхнє безмежне панування над людськими душами при допомозі жаху, їхній глум над людьми, що вони їх звикли розглядати лише як об'єкти для своїх ідіотичних вправ, як "людішек", як "дірку від бублика", обурювало їхнє усталене правило, що ніщо їм не може протистояти, з якого — правила, — мовляв, немає винятків і не може бути. Та невже ж не може бути винятків з правила?" І ще: "Людина— це найвеличніша з усіх істот. Людина —найнещасніша з усіх істот. Людина — найпідліша з усіх істот. Як тяжко з цих трьох рубрик вибрати першу для доведення прикладом". Андрій Чумак — Іван Багряний вибрав першу. Допомогло йому, підтримало, врятувало його не лише відчуття своєї політичної правоти, а й соціальна порядність і національна гідність. Усе те, що складає поняття "честі": честь роду і честь народу. Вона й дозволяє навіть на дні пекельного пекла не втрачати людської подоби, передусім бачити у в'язнях собі подібних, ким би вони не були з походження — українцями, росіянами, поляками, вірменами, євреями, німцями, курдами. Дозволяє і до катів своїх ставитись не тільки без упередження, а навіть із співчуттям. Усвідомлення духовної й моральної вищості дає право герою "Саду Гетсиманського" заявити: "Так! До кінця!.. Якщо так, то ворог до кінця! До гробу! До перемоги!!! Якщо так, то до кінця!" І клятви своєї він дотримав. Восени 1940 року Івана Багряного звільняють "за недостатністю матеріалів для повторного засудження". Звільняють з відбитими легенями і нирками, звільняють під нагляд, але випускають на волю. Бо не дав Іван Багряний жодних компрометуючих свідчень ані про себе, ані проти інших, не

підписав брехливих протоколів. Таких упертюхів небагато знайшлося по слідчих ізоляторах НКВД, але якусь частину тих, хто не зламався на допитах, після падіння Миколи Єжова й облудної постанови про перекручення в боротьбі з ворогами народу відпустили на волю. Як можна було збагнути, не назавжди. "Умовне звільнення,— пише в біографії Багрянний, — було обмежене місцем перебування, з якого не мав права виїхати". Кілька місяців Багрянний пропрацював декоратором в охтирському клубі, та коли спалахнула війна, його забирають в народне ополчення. Опинившись на окупованій території, повертається до Охтирки, редагує місцеву газету "Голос Охтирщини". Невдовзі пересвідчується, що ніяких інших цілей, крім загарбницьких, німці на Україну не принесли, — і вступає в конфлікт з окупаційною владою. Внаслідок чого кидає газету і перебирається до Харкова, де влаштовується художником у Харківський драматичний театр. Пише комедію-сатиру "Генерал" і пропонує до постановки. Головний режисер із жахом відмовився. Що мав він рацію, нас переконає пролог до "Генерала": "...2041 рік... Сонячний Київ — серце сонячної, свободної і, нарешті, радісної моєї Країни. Це буцімто вже настала нарешті ЕПОХА всесвітньої справедливості, що зійшла, як сонячний ранок після жаскої, макабричної ночі минулого. ЕПОХА шанування людської гідності і людського права — дихати, жити, думати і одверто говорити... Епоха культу матері і дитяти... Епоха торжества людського щирого серця, вільного, неветероризованого, не зганьбленого, не підгорненого ні під чий брудний чобіт... ...І вже нібито немає ніякої цензури ані на мисль, ані на почуття, вже немає жандармів, ані посіпак, ані концтаборів, немає репатріації, інквізиції, ізоляції, немає провокаторів, ані донощиків, ні тих, що б'ють письменників і поетів по голові і затикають уста ганчіркою... Все те ніби щезло назавжди — провалилося туди, звідки було й прийшло, — у пекло... ...Свобода... Вже можна вільно думати, одверто говорити і навіть писати, і навіть виставляти..." Незадовго перед тим гестапо провело акцію по ліквідації опозиційної української інтелігенції, сотні тисяч українців вивозились на примусові роботи до рейху, — отже, багрянівські думки звучали особливо актуально. Втім, комедію його не виставлено й досі. 1943 року Багрянний в Києві. Григорій Костюк залишив нам тогочасний його (барвистий і кумедний) опис-портрет людини, яка не викликає, кажучи м'яко, довіри: "Великий, безладний вихрястий чуб на голові, суворе, з вольовими складками обличчя, в важких юхтових чоботях, у зимовому, грубої вовни пальті, ясного зеленкуватого (жіночого) кольору, та ще з якимось рижим хутряним ковніром. Треба знати, що то був ще теплий, навіть задушливий серпневий день, і навіть такий виряд викликав страх. — Куди ти так капітально вирядився? — Куди? — у волинські ліси. Далі нам іти нікуди, відповів він ніби серйозно, ніби жартома. Я тоді ще не знав, що він уже якоюсь мірою був повний з оунівським антинімецьким підпіллям. До речі, забігаючи наперед, варто сказати, що це незугарне, типово радянського виробу пальто зіграло свою історичну роль. Коли Багрянний грав уже досить активну, роль в пропаганді УПА, бандерівський провід зауважив, що не личить такій поважній особі українського руху спротиву ходити в такому непрезентабельному пальті. Хтось із командирів УПА викинув це пальто, а

Багрянному дав нове шкіряне пальто, що його оунівці захопили в якомусь військовому німецькому склепі". Забігаючи наперед, скажемо, що цей трофейний дарунок перетворився потім на підставу для звинувачень: у шкіряних пальтах, мовляв, ходили енкаведисти. Але — по порядку. Перебравшись до Галичини, Іван Багряний справді працював у пропагандистському апараті ОУН — писав коломийки, пісні, листівки, малював агітаційні плакати, регулярно виїздив на Волинь і в Карпати, в розташування бойових загонів УПА. В Моршині, на нелегальній квартирі, протягом чотирнадцяти днів створює роман "Звіролови" — на основі безпосередніх вражень і переживань, набутих під час утечі з далекосхідного концтабору. Цей роман здобув (разом з повістю Тодося Осьмачки "Старший боярин") першу премію на закритому літературному конкурсі 1944 року у Львові. Працездатність і активність висотаного поневіряннями Івана Багряного вражає. На ім'я Романа Шухевича він подає меморандум з вимогою (!) створити підпільний уряд УПА. Пропозиція сподобалась і незабаром утілилась у так звану УГВР (Українську Головну Визвольну Раду). Втім проти участі автора ідеї у ВЗ (Великому Зборі) категорично висловились могутня СБ (Служба Безпеки) . Через те, що в лютому—березні 1943 року Іван Багряний, не бажаючи напризволяще кидати дружину з двома дітьми, перебував в Охтирці, яку зайняли частини Червоної Армії. На рівні Проводу відбулося переголосування, і Багрянному таки видали мандат, проте на 1-й ВЗ УГВР (липень 1944 року) він не з'явився. Дедалі більше знайомих і непривабливих рис помічав Іван Багряний в діяльності ОУН-Б, суперечності між ним і Проводом загострювались. У липні 1944 року Багряний опиняється в Словаччині, а в вересні його під час облави на емігрантів схопили й відправили до Німеччини. Як "ост-арбайтер" він ішачив під Берліном, на станції Темпельгоф. Перед падінням третього рейху тікає в Тіроль, далі в Інсбрук, звідки 1946 року перебирається в Баварію, в Новий Ульм, де розташовано було великий табір переміщених осіб (ді-пі) з України. Провадить шалену громадську діяльність: засновує газету "Українські вісті"; створює потужну організацію МУР (Мистецький Український Рух); виступає ініціатором, а потім стає лідером УРДП (Української Революційної Демократичної Партії); обирається заступником голови, а тоді й головою УНРади (Української Національної Ради) тощо. Юрій Смолич усе це, разом узяте, називає: "ладнав "лави" націоналістичної контрреволюції на вилузі в нових після гітлерівців господарів". Дуже однозначно і неточно. Візьмемо хоча б УРДП. Вона зароджується 1945 року. Себто коли Багряний остаточно розчарувався в політиці і практиці ОУН-Б. Згідно з першим проектом програми і першим її маніфестом "Наші позиції", що їх написав Іван Багряний, вона звалася Українська Демократично-Республіканська Партія (УДРП). Цитуємо: "Ця назва означала, що це є партія боротьби за самостійну соборну державу у формі Української Демократичної Республіки, прототипом якої для нас була тоді й лишилася потім та є також і сьогодні демократична Українська Народна Республіка (УНР) 1918—1919 рр." (Резолюційна декларація 10-го з'їзду УРДП). Згодом — цитуємо — "саме революційні методи боротьби за українську самостійну державність було взято для окреслення характеру нашої партії в її назві — Українська Революційно-демократична Партія (УРДП)". Аж нарешті

1990 року 10-й з'їзд УРДП, зважаючи на появу нових політичних течій в Україні, одностайно вирішив "включитися в сучасний загальноукраїнський самовизвольний рух на батьківщині, що мусить бути світовим рухом усіх українців, де б вони не перебували, в ідейному сенсі — як допомогова частка зокрема Демократичної і Республіканської партій того руху, під своєю родовою багрянівською назвою — Українська Демократично-Республіканська Партія (УДРП)". Як бачимо, ідейні засади Багряного зберегли свою злободенність понині. Незважаючи на гучні титули і посади, жилося йому важко і скрутно. Навіть у матеріальному плані: у нього вже була нова родина, пішли діти, а це вимагає витрат. Про аспект моральний годі й говорити: як і в Радянському Союзі, так і на еміграції комусь муляв Іван Багряний очі, когось не влаштовував, "не вписувався" в загальний пейзаж. Його, правда, не посадили, не катували, але били йому выкна, проколювали шини автомобіля (коли той з'явився), тероризували наклепами, тримали в постійному психологічному напруженні погрозами. А відмінність полягала в тому, що на Україні його таврували як націоналіста й антирадянщика, а у "вільному світі" називали агентом НКВД, прислужником Москви, "радували" повідомленнями типу "Іван Багряний є свідомий комуніст і провокатор". І т. д. і т. п. Надто несхожа на інших, надто яскрава й своєрідна то була особистість. Надто незвичні думки виголошував Іван Павлович і відстоював. Надто неймовірної тактики дотримувався. Надто витикався з шеренги, забігав порівняно з іншими—і дратував їх. Тож не вишукуймо "темні сторінки", "темні плями" його біографії (до нас це зроблено значно ретельніше, а звернімося радше до багрянівського доробку. Написав він справді багато — в усіх жанрах. Викликавши і заздрість, і невдоволення, і захват. Залежно від того, як і хто читав його твори. Почнемо з публіцистики. Сотні статей вийшло з-під пера Івана Багряного — різного змісту і різного рівня. Та були серед них і такі, що їх не визначиш інакше, як "документи доби". Наприклад, блискучий памфлет 1946 року "Чому я не хочу вертати на "родіну", перекладений багатьма мовами. Так він починався: "Я один із тих сотень тисяч людей-українців, що не хочуть повертатись додому, під большевизм, дивуючи тим цілий світ. Я є українець, робітник з походження, маю 39 років, уроджений на Полтавщині, зараз живу без сталого житла, в вічній нужді, никаючи, як бездомний пес" по Європі — утікаючи перед репатріаційними комісіями з СССР що хочуть повернути мене "на родіну". Я не хочу повертатись на ту "родіну". Нас сотні тисяч тих, що не хочуть повертати. Нас беруть зі застосуванням зброї, але ми чинимо скажений опір, — ми воліємо вмерти тут на чужині, але не вертатись на ту "родіну". Я беру це слово в лапки, як слово наповнене для нас страшним змістом, як слово чуже, з таким незрівнянним цинізмом нав'язуване нам советською пропагандою: більшовики зробили для 100-а національностей єдину "советську родіну" і нав'язують її силою — цю страшну "тюрму народів", іменовану СССР". Далі—не згірше. В такому ж дусі і стилі написана сатирична поема "Антон Біда, герой труда" (1947). Але поряд — лагідні дитячі твори "Казка для дітей" і "Телефон". І — вагома багрянівська лірика. 1946 року виходить збірка віршів "Золотий бумеранг", що підсумовувала поетичну його творчість за два десятиліття (підзаголовок — "Рештки загубленого, конфіскованого та

знищеного"). Друком з'являються п'єси Івана Багряного — "Генерал" (1947), "Морітурі" (1947), "Розгром" (1948). Ще 1946 року виходить (у відновленому, переробленому і розширеному вигляді) роман "Тигролови" (колишні "Звіролови"). "Тигролови" перевидавалися українською, перекладалися англійською (США, Канада, Англія), німецькою, голландською мовами — і повсюдно тішились незмінним успіхом. Упорядник і коментатор "Розстріляного Відродження" Юрій Лавріненко (Дивнич) не сумнівався: "Тигролови" зробили велике діло. Вони здерли шкуру зека, оста, "советского человека" і показали під нею незломну горду людину, повну життєвої снаги, волі до життя й боротьби". 1950 року, коли у видавництві "Україна" виходить роман "Сад Гетсиманський", Багряний послав його, супроводивши дарчим написом, Винниченкові. У відповідь одержав листа: "Вельмишановний Іване Павловичу, велике спасибі Вам за присипку книги і за книгу. Вона — великий, вопіючий і страшний документ. Про неї можна говорити книгами, і, мабуть, чулі люди будуть так говорити. Зараз нічого більше казати не буду про саму книгу. Але хотів би Вас запитати: чи робиться ким-небудь що-небудь для оголошення цього документу перед світовою опінією? Чи робляться заходи про переклад її на чужинні мови (..) Я зроблю все, що сила моя буде, для Вашої великої книги і для істини". Володимир Винниченко своєї обіцянки дотримав і знайшов як перекладача (ним виявився Григорій Алексинський), так і видавництво, де "Сад Гетсиманський" вийшов французькою мовою. Роман сильно справив враження і на критиків, і на читачів. 1953 року з'являється "Огненне коло"—повість про трагедію галицької молоді, що в лавах дивізії "Галичина" була розвіяна під Бродами. 1957 року виходить "Маруся Богуславка", яку Багряний представив як першу частину трилогії "Буйний вітер", так і не дописаної. 1965 року, по смерті Багряного, було видруковано роман "Людина біжить над прірвою", над яким автор працював паралельно із "Садом Гетсиманським" у 1948—1949 роках. Дія роману відбувається 1943 року на території, яка поперемінно переходить то до німців, то до радянців. Архітектор Максим Колот, виходячи з власного досвіду, може порівняти особливості й "переваги" однієї й другої тоталітарних систем. У передмові, що красномовно зветься "Невгасна віра в людину", Василь Гришко твердив: "Тут маємо вже насправді своєрідний героїчний епос" у якому, як уже було зазначено, наявні навіть елементи мітотворчості — не в сенсі творення віддаленої від реальності поетичної вигадки, а в сенсі перетворення реальності, як такої, в реальність поетичну. Дійсно, ця надзвичайна історія "бігу над прірвою" — це ціла героїчна сага про надлюдські пригоди однієї й самотньої серед ворожих їй сил людини в безприкладному єдиноборчому поході насупроти й наперекір усім цим ворожим силам, та навіть і наперекір цілому байдужому до неї світові, в якому вона приречена на загин; про зухвалий виклик людини цілому цьому світові і про те, як всупереч усьому, переборюючи найнеймовірніші труднощі й перешкоди, включно з немилосердними до неї стихіями природи, людина таки перемагає". Ось такий він, багрянівський ужинок. 1956 року (рік XX з'їзду КПРС) славні ловці душ присилювали старшого сина багрянівського Бориса виступити по радіо з викриттям і напучуванням свого батька.

Ситуація — вигадаеться, то не повірять. І для Багряного це був жорстокий удар. Але повівся він по-гоголівському, відповівши: "Якщо ти — Остап, ми з тобою знайдемо спільну мову, а якщо Андрій, то нема чого говорити". Духом він залишався нездоланий, але тіло зраджувало — навіть його залізний організм надірвався. До туберкульозу, набутого в тюрмі, долучився діабет, потім — серцева хвороба. Він стає завсідником лікарень і клінік, але, й прикутий до ліжка, невтомно працює. Лежачи, пише на спеціально для нього виготовленій дошці, яку ставили йому на груди (знову пригадується мимоволі Островський). Нездійсненні задуми знесилювали його вкрай. Замислив, наприклад, роман про панцерник "Потьомкін": "Що з того вийде, я ще не знаю. Моя ж мета така: повстання на "Потьомкіні" вернути українській історії, бо через пасивність нашої літератури його від нашої історії відібрано". Цькували його нещадно — і до останнього дня. Після його смерті знайшли недописаного листа: "Друже мій! Я вже задихаюсь. Щоби уявити, якого несамого напруження нервів і волі треба мені для витримання всієї зливи мерзоти (такої безкінечної і такої немилосердної), треба взяти лише до уваги, що моя душа від природи — це душа поета і мистця. А значить, вежа зовсім не пристосована таку мерзоту витримувати — не має панцира, та я все це витримуватиму мушу. Мушу! Хто зрозуміє це слово!? Тому я зціплюю зуби, нагинаю голову й іду до кінця мого призначення... Серце кожного поета і романтика мусить йти на Годгогу". Помер він 25 серпня 1963 року в санаторії Сан Блазієн (Німеччина). Йому погіршало, він покликав лікаря і сказав йому по-німецьки: "Я вмираю..." Знепритомнів, заговорив українською мовою — його ніхто не розумів. Дали йому укол. Багряний заснув — і не прокинувся. Шухляди, стіл, підлога—все було завалено рукописами, Поховали Івана Багряного в Новому Ульмі. Скульптор Леонід Молодожанин, автор пам'ятника Тарасу Шевченкові у Вашингтоні, зробив гарний нагробок, на якому викарбувано рядки із "Золотого бумеранга": Ми є. Були. І будемо ми! Й Вітчизна наша з нами. Що ж, відав Іван Багряний, що пише. Виходить" знав, що для його поезії ще настане час. Виходить, передчував, коли з такою впевненістю писав у памфлеті "Чому я не хочу вертати на "родіну": "Я повернуся до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут в Європі і там по Сибірських концетраках, тоді, коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як гітлерівська. Коли НКВД піде вслід за Гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як щез фашизм німецький. Коли нам — Українському Народові — буде повернено право на свободу і незалежність в ім'я християнства і справедливості". Здається, ми дожили до години, коли Іван Багряний повертається. Леонід ЧЕРЕВАТЕНКО